

В. АНДРЕЄВ

УДК 930.1: 303.446.4

ВІКТОР ПЕТРОВ: СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛА-ГУМАНІТАРІЯ (1913 – ПОЧАТОК 1920-Х РР.)

У статті висвітлено малодосліджені сюжети інтелектуальної біографії визначного українського вченого-гуманітарія В. Петрова. Автор доводить, що становлення інтелектуала відбувалося в Київському університеті під впливом таких визначних учених, як В. Перетц, А. Лобода, М. Грунський, С. Маслов, І. Огієнко та ін. Саме тоді В. Петров починає цікавитись історією літератури, етнографією, фольклористикою, розпочинає свої перші наукові студії. Мистецькі уподобання В. Петрова викристалізуються в дружньому колі неокласиків, на тлі літературних дискусій 1920-их.

Ключові слова: В. Петров, інтелектуальна біографія, українська гуманітаристика.

В статье освещены малоизученные сюжеты интеллектуальной биографии выдающегося украинского ученого-гуманитария В. Петрова. Автор доказывает, что становление интеллектуала происходило в Киевском университете под влиянием таких выдающихся ученых, как В. Перетц, А. Лобода, Н. Грунский, С. Маслов и др. Именно тогда В. Петров начинает интересоваться проблемами истории литературы, этнографии, фольклористики, совершает свои первые научные шаги. Художественные вкусы В. Петрова выкристаллизовываются в кругу друзей неоклассиков, на фоне литературных дискуссий 1920-х.

Ключевые слова: В. Петров, интеллектуальная биография, украинская гуманитаристика.

In the article are described little-known stages of intellectual biography of significant Ukrainian humanitarian-scientist V. Petrov. The author proves that formation of this intellectual person has happened in Kiev University under the influence of important scientists V. Peretz, A. Loboda, M. Grun's'kyj, S. Maslov, I. Ogienko etc. In that period V. Petrov has started to be interested in the history of literature, ethnography, folklore. At that time he started his first scientific investigations. Art preferences of V. Petrov are described on the background of literature discussions of 1920-th, in the friendly circle of new-classics.

Keywords: V. Petrov, intellectual biography, Ukrainian humanities.

Віктор Платонович Петров (псевдоніми – В. Домонтович, В. Бер, В. Плят, А. Семьонов, Борис Вериго; 1894-1969) – один з найяскравіших інтелектуалів свого часу (літературознавець, філолог, фольклорист, етнограф, історик, археолог, філософ і талановитий письменник). Сьогодні він не є широковідомим у світі й Україні. В українському інтелектуальному

співтоваристві він більше відомий як письменник, філософ та радянський розвідник [2; 8; 13; 15; 23; 26; 27; 43; 45]. Про нього не написано узагальнюючої монографії, не реконструйовано інтелектуальну біографію і, навіть, залишаються не вивченими її окремі сюжети. Так, малодослідженим залишається ранній етап інтелектуальної біографії

В. Петрова. Отже, метою даної розвідки є висвітлення його професійного становлення як ученого.

У 1913 р. В. Петров закінчив Холмську чоловічу гімназію і вступив на історико-філологічний факультет Київського університету Св. Володимира. Саме тут розпочалося його професійне становлення як інтелектуала-гуманітарія. Роки навчання стали для нього часом напруженої роботи. Студенти тогочасного університету в навчальному процесі були поставлені у доволі жорсткі умови й перед ними, як згадував В. Петров, були лише два шляхи: один, «напруживши всі свої духовні здібності, ціною найбільших зусиль, забезпечити за собою вихід в професуру» і другий – «пасивне низобіжне самоусунення в глуху безвість провінційного учителювання» [12, с. 278].

Студент В. Петров обрав для себе складніший – перший шлях, адже другий його аніяк не влаштовував. Його гнітила сама думка про монотонне, розмірене та сіре існування. Для нього кращим був особистий бунт, розрив з оточенням. Він вважав гідним «переступити через межу, опинитись в безмежному, де не існує вже жадних обмежень і жадних норм». «Наважитись зробити те, що зробив Гоген, коли він кинув родину, жінку, п'ятеро дітей, посаду урядовця в банку, Париж для екзотики самотнього острова, загубленого на Тихому океані, хижки, вкритої пальмовим гіллям, тринадцятилітньої жінки-коханки, повіривши Дені Дідро, що найщасливіші люди живуть на Таїті», – здається для В. Петрова такий життєвий вибір був привабливішим [12, с. 280-284].

Можливість отримати завітну професуру починалася з «медальної» наукової роботи на тему, запропоновану від факультету. Треба було отримати золоту медаль, «саме золоту і в жаднім разі не срібну, бо срібна не гарантувала нічого». Надалі залишений складав магістерські іспити. Після двох вступних лекцій він здобував звання приват-доцента. Все це вимагало колосального

напруження розумових сил, тотальної мобілізації всіх духових ресурсів. Не всі витримували й часто надмірність зусиль губила людину, нищила її. Рівень вимог і конкуренції був надзвичайно високий. Так, на кафедрі А. Лободи було сімнадцять професорських стипендіатів. Ті, що витримували на першому іспиті й були залишені при університеті, в більшості випадків не витримували після другого. Склавши магістерські екзамени й отримавши доцентуру, вони здавалися. Вони вже були вичерпані й «тепер були ніщо». Дисертація залишалася ненаписаною [12, с. 279].

В університеті на здібного студента звернув увагу талановитий та плодовитий вчений, професор історії та теорії літератури В. Перетц, який зібрав навколо свого семінару найбільш обдаровану українську молодь. «Семінарії російської філології» (1907-1914) весь час свого існування був популярним серед студентської молоді й мав найбільше слухачів на історико-філологічному факультеті. Професор багато уваги приділяв своїм учням, допомагав, привчав працювати над архівними джерелами. З його семінару вийшла блискуча плеяда літераторів і вчених [42, с. 204]. Так, серед його учнів були І. Огієнко, П. Филипович, М. Зеров, О. Білецький, М. Драй-Хмара, К. Копержинський, О. Дорошкевич, М. Гудзій, Б. Якубський, В. Отроковський і багато інших – імена, що залишили в українській післяреволюційної літературі та науці помітний і глибокий слід [20, с. 559].

Конкурентом В. Перетца був приват-доцент, а згодом професор, кафедри російської мови та літератури А. Лобода, який мав «види» на цю кафедру, і в університеті жартували: «Посіяли Лободу, а виріс Перетц» [20, с. 204]. Студента В. Петрова також приваблювали й заняття, що проводив А. Лобода. Так, відвідуючи семінари та лекції відомого українського фольклориста та літературознавця, він захопився й вивченням українського

фольклору [3]. Також його вчителем став і доцент, а в майбутньому ректор (1919-1920) Київського університету М. Грунський.

Допитливого та амбітного студента приваблювали й лекції доцента І. Огієнка. У своїх споминах про роки навчання в університеті В. Петров із щирим захопленням згадував його лекцію «Чи правильно поставлений наголос в «Полтаві» Ол. Пушкіна: «Молчит музыка боевая?»»: Поза сумнівом, з усіх доцентських лекцій, виголошених в ті часи в Університеті, це була найблискучіша. Вона стала для мене наочним доказом того, як ретельний вчений дотиком чарівної палички з дрібною теми здібний створити казковий палац, шліфуючи, обернути камінець у блискучий діамант бездоганної ерудиції» [12, с. 275-276].

Завдяки діяльності В. Перетца, А. Лободи, М. Грунського, І. Огієнка, С. Маслова та інших викладачів у тогочасному Київському університеті саме історики літератури були найбільш активною частиною історико-філологічного факультету. Семінари В. Перетца та А. Лободи часто проходили у запальних, гострих спорах і В. Петров «у цій розпаленій атмосфері словесних сутічок і справжніх боїв» почував себе як риба в воді. Вірогідно, у зрілому віці його нелюбов до наукових дискусій була спричинена тим, що «його студентські часи пройшли під знаком полемічного запалу» [22, с. 730].

Отже, під час навчання В. Петров був «перціанцем» та «лободистом», хоча працював переважно під науковим керівництвом А. Лободи та М. Грунського [11; 46, с. 180; 47, с. 105, 108], адже В. Перетц, на превеликий жаль студентів, у 1914 р. перевівся до Петербургу. Дружні стосунки із своїми вчителями В. Петров зберіг на довгі роки.

Під впливом своїх викладачів, серед яких було чимало визначних учених, В. Петров зацікавився історією російської та української літератури. Тут, у Київському університеті, В. Петров формувався як вчений і літератор. Розмірковуючи над

історією української літератури та місцем в ній неокласиків, а також вдаючись до саморефлексій, В. Петров згодом писав: «Уже наприкінці 20 ст. починає накреслюватися злам. Поет стає ученим. Починається ера вченої поезії. Поезія перетворюється в науку... Проф. Якубський працював над наукою про вірш. Федір Самоненко розгортав студії поетів 18 століття. ...Поети нового покоління, що приходять на зміну генерації Чупринки-Ворного-Олеся, не знають поетів без освіти. Серед них ще були поповичи [імовірно це про себе. – В. А.], але вже не було бурсаків. Не було серед них також і ветеринарів. Ніхто з них не був вигнаний з гімназії. Університетський диплом був для кожного з них порогом, через який вони переступали на своїх шляхах до садів поезії». Отже, про В. Петрова можна сказати, що він, як і неокласики, належав до нового покоління української інтелігенції, до нового типу митця-дослідника, «поета-архівіста, музейного працівника, аналітика, складача словників, колекціонера документів» [12, с. 276-277].

Студентські роки стали для В. Петрова часом знайомства з різноманітними явищами в мистецтві, прилучення до досягнень як української, так і західної культури. Він став одним з тих, хто в Києві на початку ХХ ст. захопився українським бароко. Згодом Віктор Платонович згадував: «Друга половина 10-х років пройшла під знаком захоплення бароко. Том грабарівської «Історії мистецтв», малюнки Г. Лукомського в репродукціях листівок «Община св. Євгенії», Нарбутівські барочні стилізації, зроблена ним обгортка «Нашого минулого», студії й доповіді Ф. Ернста, Вс. Зуммера, Шувльгіна, Язловського, Жураковського, читані в семінарі проф. Г. Павлуцького, довгі мандрівки по Печерську й Подолу в розшуках барочних пам'яток, – були виявами цього культу. Але в сприйнятті бароко ніхто з нас не переступав за рамки естетичного переживання архітектурних пам'яток. Ми сприймали бароко як абстраговану форму

архітектури. До розуміння бароко ми йшли од Вельфлінового «Ренесансу й бароко» [6], що в ті роки вийшов у перекладі на російську мову» [12, с. 295].

Отже, студент В. Петров як науковець починає цікавитися українським бароко й, зокрема, літературою XVII ст. Так, в рамках семінару одного з найталановитіших учнів академіка В. Перетца професора С. Маслова він виголосив доповідь про «Форму вірша в українському письменстві кінця 17 ст.». «Передхоплюючи концепцію краківського проф. Лося про тонічний характер силабіки, він аналізував вірші Гарасима Смотрицького, що був двірським поетом у князя Василя Острозького», – згадував Віктор Платонович [12, с. 276-277].

В рамках семінару М. Грунського В. Петров розпочав дослідження про книгу визначного українського фольклориста, мовознавця та етнографа О. Потебні «Мысль и язык». Дана робота вимагала від автора не лише глибокого знання німецької, а й скрупульозного вивчення джерел, в першу чергу – уважне та ретельне порівняння праці О. Потебні з роботами німецьких мовознавців В. Гумбольдта, Х. Штейншпала та Г. Лотце [40, с. 3]. Також його наукові зацікавлення розповсюджувалися й на історію російської літератури XIX ст. Так, результатом студентських наукових студій В. Петрова стала дипломна робота виконана під керівництвом доцента М. Грунського (в 1919-1920 рр. був ректором університету) «Н.М. Языков, поэт пушкинской плеяды. Жизнь и творчество», за яку талановитий випускник був удостоєний срібної медалі [1, с. 51; 11].

Б. Крупницький, який познайомився з В. Петровим в роки навчання в Київському університеті й був його студентським товаришем, писав: «В моїй уяві й по сьогодні залишилася постать тодішнього, київського В. Петрова: малий на зріст, але жвавий, рухливий, гострий на язик, з вічною усмішкою на устах, веселий, жартівливий. Виглядало так, ніби в безтурботнім студентським житті не могло бути якихсь

трагічних конфліктів або подій». Такий собі «веселий скалозуб». Крім того, Б. Крупницький відмітив і його здатність впливати на людей, зацікавлювати їх своїми захопленнями. Так, завдяки В. Петрову він сам почав захоплюватись історією літератури та літературним життям [22, с. 730-731]. Взагалі сучасники згадували В. Петрова як дуже дотепну, доволі іронічну особистість, «майстра парадоксу», щедрою на точні й часто вбивчі оцінки та характеристики. Його, за постійну іронію та гострий язик, побоювалися і, навіть, недолюбливали [21, с. 142].

По закінченню університету в 1918 р., не зважаючи на те, що медаль не була золотою, В. Петрова залишили на кафедрі російської мови та літератури історико-філологічного факультету для підготовки до посади професора [21, с. 142]. Так розпочалася його викладацька діяльність у вищій школі. Згідно з тогочасними вимогами професорський стипендіат мусив, окрім виконання наукової праці, розробити дві обов'язкові лекції для студентів. Зараз не можливо встановити, які саме теми обрав В. Петров. Утім, завдяки рукописам, що збереглися у власному архіві вченого можна окреслити зміст його курсів. Отже, лекції які він готував та, можливо, й виголошував перед студентською аудиторією, було присвячено українській поезії XVI–XVIII ст. [17; 18].

На сьогодні майже повністю збереглися підготовчі матеріали двох тем лекцій В. Петрова з історії української поезії [29; 30]. Імовірно на вибір молодого викладача вплинув професор В. Перетц, який розпочав досліджувати теорію українського віршування XVI–XVII ст. Перша являє собою короткий нарис розвитку середньовічної латинської церковної поезії V–XIII ст. Автор порушував малодосліджене у тогочасній історіографії питання про витоки українського віршування XVII–XVIII ст., про значення середньовічної церковної богослужбової латинської та візантійської поезії для розвитку української гімнографії.

Джерелознавчою основою лекції-дослідження молодого вченого стала церковна латинська поезія III–XII ст. (св. Амвросій Медіоланський, Тертуліан, Кіпріан, Лактацій, Фортунат, Мамерт, Коммодіан із Гізи, Гільдеберт Лаварденський, Аланус, Марадод, св. Бернард, Адам де Сен-Віктор), яку зібрав та опублікував у своїй хрестоматії французький письменник, есеїст та вчений Ремі де Гурмон. Утім, на той час ці джерела не було перекладено російською мовою й не введено в широкий науковий обіг в російському інтелектуальному просторі. Єдиним виключенням тут стали твори Амвросія Медіоланського в перекладі В. Перетца [28].

У своїй лекції В. Петров подав короткі відомості про середньовічних авторів, визначив особливості їхньої поезії та їх значення для європейської культури. Поруч з латинськими текстами дослідник навів їх авторський прозовий переклад, виявив схеми тем, які розроблялися церковними латинськими поетами й згодом увійшли в українську гімнографію XVI–XVIII ст. [17, с. 861].

Високий рівень освіти, глибоке знання мов, європейської та української культури надали В. Петрову можливість стверджувати, що на розвиток української гімнографії XVI–XVIII ст. латинська християнська поезія V–XIII ст. та візантійська богослужбова поезія вплинули значно більше за тогочасну латино-польську, яка в своїй основі сходила до тієї ж середньовічної традиції віршування. Крім того, дослідник, провівши порівняльний аналіз змісту та тем античної та середньовічної поезії, прийшов до висновку, що сучасна українська поетична традиція є значно ближчою до церковної латинської середньовічної V–XIII ст., ніж до античної римської. Втім, на думку В. Петрова, римська поезія є предметом ретельних досліджень, а церковна латинь незаслужено залишається за межами уваги науковців [29, арк. 13]. Таким чином, молодий учений першим в

історіографії порушив питання про вплив латинської церковно-християнської поезії V–XIII ст. на українське віршування XVII–XVIII ст., [17, с. 861] окреслив перспективні напрямки подальшої розробки проблем історії української поезії.

Другою темою своїх лекцій з історії української літератури В. Петров обрав форму вірша в творах XVI–XVII ст. Цією проблемою він зацікавився ще на студентській лаві. В тогочасній історіографії вона була лише окреслена в поодиноких розвідках український дослідників – О. Потебні, І. Франка та М. Грушевського. На той час не існувало ґрунтовних праць про історію форми українського вірша, силабічний вірш, не було проаналізовано римовану прозу. Отже, тема лекції В. Петрова була надзвичайно актуальною [17, с. 860-861; 18, с. 74]. Взагалі матеріали цих лекцій дають уявлення про В. Петрова як перекладача з латини та французької, про рівень його освітньої підготовки та ерудиції, наукові зацікавлення, зміст його досліджень в період ранньої творчості, ставлення до християнства та його ролі в історії української культури тощо.

Також В. Петров розробляв й курс лекцій з російської літератури XIX – початку XX ст., в рамках якого висвітлювалася творчість О. Пушкіна [31], В. Жуковського [32], К. Батюшкова, М. Гнедича, М. Язикова [33], Є. Баратинського, К. Рилеєва [34], Д. Давидова, А. Майкова [35], О. Хом'якова А. Ахматової, І. Тургенева [36] та ін. Цей курс мав авторський характер. Деякі матеріали лекцій стали основою перших публікацій молодого літературознавця. Так, у київському журналі «Голос життя» було надруковано розвідки присвячені впливам Ф. Достоевського на творчість Д. Мережковського («Влияние «Преступления и наказания» Достоевского на «Павла I» Мережковского» (1918, № 6) та поезії О. Блока («Поэма Блока «Двенадцать» (1918, № 11)) [17, с. 862]. До речі, значний інтерес до російської літератури також був притаманний і неокласикам – М. Зерову,

П. Филиповичу (вони навіть пробували себе як автори російськомовних віршів) та М. Рильському [2, с. 18].

Характерною рисою лекцій В. Петрова є зосередженість автора на особистості поетів та письменників. Вчений розглядав їхню спадщину в безпосередньому зв'язку з обставинами життя, вивчення творчості він завжди починав з аналізу біографії [17, 863]. Рукописи свідчать й про те, що він був спадкоємцем найкращих наукових традицій ХІХ – початку ХХ ст., адже в своїх поглядах на наукове дослідження молодий учений був прибічником ретельного аналізу першоджерел. Цей принцип став основою наукової діяльності В. Петрова на все життя. В цілому ж, лекції презентують його як викладача, демонструють рівень його підготовки, площину мислення та наближають до розуміння особистості, допомагають проникнути в її духовний світ [18, с. 74].

На жаль, праці початкового періоду творчості В. Петрова й досі залишаються маловідомими для широкого кола дослідників. Більшість з них неопубліковані або малодоступні у зв'язку з тим, що друкувалися в виданнях, які на сьогодні стали раритетними. Єдиним виключенням тут є праця «Человек, которого мучила бесконечность. О мудрости Тургеневской», яку було введено в науковий обіг кийвською дослідницею В. Корпусовою [39].

У 1918 р. або на початку 1919 р. університетський товариш В. Петрова П. Филипович познайомив його з лідером «неокласиків», майбутнім визначним українським літературознавцем, поетом та перекладачем М. Зеровим [12, с. 290-291]. Микола Костянтинович [5] справив на свого нового знайомого велике враження – «незрівняний промовець, блискучий полеміст, ефектний оратор». Проте, В. Перетц, коли почув таку характеристику на М. Зерова, зауважив: «Зеров був блідий студент!...». З приводу цього В. Петров написав: «Я не знав Зерова в студентські його роки, і мені важко сказати щось з

приводу висловленої оцінки. Перетц був людиною категоричних тверджень і безапеляційних присудів. Я не припускаю, щоб Микола Костевич міг колись не бути собою, бути безбарвним, бути невиразним, але я не думаю, що помилявся й Перетц» [12, с. 280-281].

Ці рядки В. Петрова викликають подвійні почуття. Так, з одного боку він немовби захоплюється М. Зеровим, а з іншого наче погоджується з вердиктом В. Перетца. Крім того, здається, що могло існувати якесь внутрішнє, приховане суперництво між ним та М. Зеровим. Адже В. Петров, свідомо чи несвідомо, позиціонує себе як яскраву особистість – професорський стипендіат з «медальною» науковою роботою, що з студентської лави розпочав наукові студії, порівнює себе з М. Зеровим, який закінчив навчання без «медальної» праці і «не був залишений при Університеті», а з тих чи інших мотивів «ухилився від тих каторжних випробувань, на які засуджували себе найздібніші з студентської молоді», в роки навчання в університеті «не зробив спроби вросли в академічний ґрунт, стати вченим» та й згодом «не брався працювати над спеціально дисертаційною темою й не готувався захищати роботи на ступінь доктора» [12, с. 281]. У протилежність В. Петрову, М. Зеров обрав для себе інший шлях і опинився у глибокій провінції на посаді вчителя латинської мови в хлоп'ячій гімназії. Але, на думку В. Петрова, все змінила революція, яка «розкрила перед Зеровим всі шляхи, що досі лишалися для нього герметично замкненими» [12, с. 281-285].

Таким чином, виходить, що В. Петров не злякався психологічної, інтелектуальної напруги та великої праці й свідомо обрав свій складний життєвий шлях – «через тернії до зірок». Отже, він – людина, яка зробила себе сама. Натомість М. Зеров, будучи дійсно обдарованою та яскравою особистістю, «плив за течією» та у його сірому, провінційному житті «усе можна було б передбачити наперед до самого кінця», але

лише завдяки випадку, життєвим обставинам, що в певний час вдало склалися для нього, зміг творчо реалізувати себе і навіть стати метром серед неокласиків.

Коло неокласиків (М. Зеров, М. Рильський, М. Драй-Хмара, Юрій Клен (О. Бургарт), П. Филипович), які черпали натхнення в скарбниці світової культури, стало органічним оточенням для Віктора Петрова. Термін «неокласики» було випадково та дуже умовно вжито до невеличкої групи поетів та літературознавців, які гуртувалися навколо журналу «Книгар» (1918-1920), а пізніше – навколо видавництва «Слово» [5, с. 5]. Згодом, характеризуючи неокласиків, В. Петров писав, що гуртківства в тім середовищі не існувало, а М. Зеров був тільки центром тяжіння. Не було ні зборів, ні організацій, ані «основних завдань». Вони давали повний простір один одному й ніколи не окреслювали спільної для всіх рамки. Їхні зустрічі були зустрічами друзів. Ніхто нікого й ні до чого не зобов'язував, що гарантувало міцність зв'язків. Історію неокласиків В. Петров відраховував із 1920 р. [37, с. 34-35] На його думку: «Трактат про «неокласиків» був би трактатом про дружбу. Всякий інший виклад був би хибний» [12, с. 300].

Київ 1910-х рр. був одним з центрів українського модернізму й молоді бунтарі зважувалися на відкритий епатаж, розрив з традицією, проголошення гасел «чистого мистецтва», культивування позбавленої суспільного змісту художньої форми, оспівування земних насолод. Вони відмежовувались від так званої пролетарської культури, прагнули наслідувати мистецтво минулих епох, у своїй творчості віддавали перевагу історико-культурній та морально-психологічній проблематиці. У поетичному кафе «ХЛІАМ» (Художники, Літератори, Артисти, Музиканти), що розташовувалося в підвалі готелю «Континенталь», 1918 р. П. Тичина читав свої вірші з нещодавно виданих «Сонячних кларнетів». Молодий

М. Рильський, ще гімназистом, разом зі своїм другом М. Алексеевим (майбутнім літературознавцем), заснував літературний гурток «антропофагів». Згодом В. Петров у своїй статті про М. Рильського написав, що той, знаходячи радість у роздратуванні філістерського суспільства, для того щоб здаватися одіозним, запропонував одному з гуртків літературної молоді Києва назватися антропофагами. З 1917 р. у місті розпочалися виступи театральної студії (пізніше – «Молодий театр») Л. Курбаса, який з його постановками драм Лесі Українки, Олександра Олесея, В. Винниченка був явищем яскраво антитрадиціоналістським і надзвичайно популярним серед творчої молоді. Імовірно саме тоді формується й усталюється українська культурна ідентичність майбутніх неокласиків [2, с. 18-25].

Втім, у зруйнованому громадянською війною та знесиленому голодом Києві життя інтелектуала часто було вкрай складним і безрадісним. Свої враження про місто та його мешканців В. Петров яскраво передав на сторінках свого твору «Болотяна лукроза». Так, за його споминами, 1920-1923 рр. Київ вмирав. У «неповторну сонячну весну 1920 року», «несказану тишу» місто поступово вмирало, з невблаганною послідовністю. Не працювали фабрики, електростанція, водогін, млин Бродського, не було роботи. Був голод, а «село довкола було сите». Місто було ізольоване й замкнене. «Певне, кожне місто, як і людина, вмирає на свій кшталт. Київ умирав в сонячному спокої весни, в квітненні бузка, біло-рожевих мріях яблунь, гудінні бджіл», – згадував В. Петров [12, с. 276, 285-287].

Протягом 1918-1921 рр. він був змушений п'ятнадцять разів змінювати місце роботи. Інтелектуал викладав російську мову в гімназії В.М. Ремезова, в Учительській семінарії – українську мову й літературу. Одночасно викладав на нуль-семестрі для робітників при Київському університеті, на літературних курсах при Спілці письменників, а також на курсах для

завідувачів дитбудинків Наркомсобезу та був інструктором і членом колегії об'єднання дитбудинків Лук'янівки. В 1920-1921 рр. завідував Горобейвською семирічною школою Канівського повіту. У голодні 1922-1923 рр., як і багато його колег, вчителював у селі – Баришівській трудовій школі № 1 [4, с. 17-19] Тут В. Петров викладав французьку та німецьку мови, М. Зеров – історію, а І. Білик (талановитий учень визначного українського математика М. Кравчука) – математику [12, с. 293-294].

1922 р. В. Петров, спасаючись від голоду, на запрошення М. Зерова переїхав у Баришівку. Тут він «заступив» місце Юрія Клена, який повернувся до Києва [16, с. 19]. В ще не розкуркуленому заможному містечку на Переяславщині М. Зеров, О. Бургардт та В. Петров не лише зберегли себе від київського голоду, а й ще мали можливість творити. Завдяки саме цій обставині, на думку Н. Полонської-Василенко, Баришівка повинна навіки залишитися у пам'яті українського народу [41, с. 179].

Баришівський період називають другим етапом формування кола неокласиків. Саме тут зав'язалася дружба В. Петрова та М. Зерова, тут він зблизився з П. Филиповичем. Тоді ж він познайомився й з дружиною М. Зерова – Софією Федорівною (дівоче прізвище Лобода, вона була родичкою академіка А. Лободи). Пізніше Софія Федорівна згадувала, що у В. Петрова та М. Зерова було багато спільних інтересів і вони могли годинами розмовляти про нові книги, іноді сперечалися (палко, доброзичливо й часто дуже смішно), адже смаки у них були різні. За характеристикою С. Зерової, В. Петров був глузливий, любив парадокси, але М. Зеров спритно відбивав його випадки та не прощав йому нічого, іноді урочисто звинувачував за неточність в якихось деталях. Але образ між ними ніколи не було [14, с. 103].

За припущенням сучасних біографів В. Петрова, його «інтимний роман» із С. Зеровою міг розпочатися десь наприкінці 1920-х рр. [2, с. 26]. Проте, сам Віктор

Платонович рахував їх близькі стосунки від 1930 р. (напередодні 30 вересня, іменин С. Зерової), про що згадував у листах до коханої жінки [24, арк. 60; 25, арк. 116-117]. Свою любов до неї він проніс через все життя. За це згодом В. Петрову часто безпідставно дорікали – як за життя, так і після смерті. Віктор Петров і Софія Зерова одружилися тільки в 1957 р., після 35 років знайомства [19, с. 343].

Переїзд у Баришівку став для В. Петрова не лише часом «консолідації неокласичної групи», а й, так би мовити, своєрідною, довготривалою етнографічно-історичною експедицією, подорожжю у часі, «поворотом до старовини, втіленої в сучасність». Саме тут він знов повертається до своїх студентських спостережень та міркувань про українське бароко, але вже на зовсім іншому рівні: «З країни «естетичних переживань форми» ми потрапили в країну реальної здійсненності, де життя виступало в усій аморфній і терпкій наготі елементарного... Ми входили – краще сказати: примушені були обставинами ввійти! – в минуле не через муровану браму Заборовського, а через задні двері. Не з фасаду, а з бічного входу» [12, с. 295].

«Баришівка не була містом. Це було містечко, районний центр, волость, велике козацьке старовинне село. Мешканці Баришівки писалися козаками... «Благовіщення струнке барокко», «нежданий гість з старовини», уточнювало зоровий образ традиціоналізму. Гострий кислий запах відходів з численних баришівських більших і менших чинбарень, що носився в повітрі, вказував на промислове обличчя містечка. Як барочна церква Благовіщення, так і чинбарський промисел баришівчан засвідчували, що з 17 віку тут змінилося небагато. Інерція віків затримувала цеховий лад, за якого окреме село було окремим цехом. Баришівчани були чинбарями, дехтярівці гончарами. Розчленування промислів відповідало особності окремих сіл», – задував Віктор Платонович [12, с. 294-295].

Для В. Петрова «чинбарська Баришівка» стала своєрідними відкритими дверима в бароко, в українське XVII ст. На основі своїх «бариськівських» спостережень В. Петров, цілком ймовірно, що вперше в історіографії, висловив цікаву думку про таке явище українського життя, як «посполите» або «козацько-ремісничче» бароко: «Досі ми знали старшинське бароко, тепер – посполите, козацько-ремісничче. Не мрію, втілену в камінь мурів, а суворо щоденну працю. Ми оберталися в середовищі людей, які були такими самими, як і їх прадіди 300 років тому в 17 ст. Баришівка в недоторканій чистоті зберігала всі відміни 17 віку» [12, с. 295-296]. Тут інтелектуал зробив крок у напрямку значно ширшого тлумачення поняття «українське бароко». Він, використовуючи термін «посполите бароко», розумів не певний стиль архітектури, живопису, літератури або музики («українське» або «козацьке» бароко), а спосіб життя, особливості світосприйняття, світогляду українських козаків-ремісників XVII ст., які, на його думку, збереглися у таких «оазах» як Баришівка до 20-х рр. XX ст.

Зроблені у Баришівці спостереження підштовхнули В. Петрова у майбутньому до глибоких міркувань над особливостями та сутністю народного світогляду доби бароко, поступово підводили його до власного розуміння понять «епоха» та «стиль епохи», які стали ключовими для його історіософської концепції, що оформилася у 1940-х рр. Схильність до філософського мислення та розуміння стилю як широкої історичної категорії дозволили інтелектуалу пов'язати з бароко нове бачення цього явища. Отже, на його думку, бароко є стилем суспільної свідомості, світовідчуття, способом життя, те, що можна назвати стилем епохи. Для В. Петрова стиль «посполитого бароко» в першу чергу характеризувався «суворою щоденною працею». В Баришівці він побачив у способі життя місцевих селян, які, на перший погляд, були багатими ще не розкуркуленими хліборобами-чинбарями, стиль посполитого

барокового життя козаків-ремісників. Життя колишніх козаків, за спостереженнями вченого, «не було розкішне; воно було не голодне, але воно було просте, суворе, сповнене праці», «сутужне й ошадне, і добробут був придбаний упертою й невсипущою працею» [12, с. 295-296].

В Баришівці В. Петров оселився в родині Цвіркунів. Найбільше його вразило те, як працював голова сімейства, що купував шкiри й чинив їх, а з вичинених шкiр шив чоботи: «Німці працюють регулярно, неквапливо; наші: або не працюють зовсім, або ж «з надривом». Цвіркун працював з надривом, до цілковитого самозаперечення, забугтя себе доходячи» [12, с. 296]. На довгі роки закарбувалися в пам'яті Віктора Платоновича отримані тоді враження: «Тонка стінка відокремлювала моє ліжко в кімнаті, де я мешкав, од кута кухні, де, сидячи на низькому стільці біля маленького столика з шевським приладдям, працював Цвіркун. У порожній нудзі містечка я лягав спати рано. Я прокидався і чув, що господар працював. Я засинав знов під ритмічний гуркіт ударів молотка по шкiрі, і знов прокидався, і була вже глуха темна пізня ніч, усе спало, вузька смужка світла перетинала стелю, собаки гавкали десь на селі, а господар усе ще старанно вистукував, забиваючи цвяшки в підшву. Я думав про своє марнотратство часу, про те, скільки можна було б зробити, якщо б працювати над книгами й рукописами з тією ж упертою ревністю, як це робив господар!.. Признаюсь: я заздрив!» [12, с. 298].

Отже, згодом В. Петров поклав в основу своєї інтелектуальної діяльності саме цей принцип несамовитої та заповзятої праці в стилі «посполитого бароко», яку він «підгледів» у Баришівці. Вченому, на це неодноразово звертали увагу очевидці та дослідники, були притаманні фантастична працездатність та організованість, уміння не гаяти жодної хвилини, величезна внутрішня культура та інтелігентність [7, с. 97-98].

Наприкінці 1922 р. літературно-мистецьке життя Києва значно поживалося

– утворюються літературні студії при мистецькому об'єднанні «Березиль», при профспілці РОБОС (робітників освіти); Всенародна українська бібліотека відкрила свій зал для диспутів і вечірок, які в недалекому вже майбутньому гратимуть неабияку роль у київському літературному житті. Робота в цих мистецько-освітніх осередках велася на солідній академічній основі. Так, з лекціями про дослідження та шляхи розвитку української та світової літератури виступали П. Филипович, Б. Якубський, Я. Савченко, О. Бургхардт та ін. [5, с. 8].

Водночас із дедалі претензійнішими нігілістичними гаслами про деконструкцію, ліквідацію та смерть мистецтва виступали панфутуристи. Письменники, котрі розуміли абсурдність та шкідливість цих ідей почали згуртовуватися. Теоретичні погляди тоді вироблялися в атмосфері зіставлення матеріалістичних та ідеалістичних концепцій. Відбувалося творче змагання, в якому традиційні аналітичні методи піддавалися перевірці активнотасовуваням із першоджерел марксизмом. І всі вже усталені уявлення відповідним чином модифікувалися, уточнювалися. Тобто формувався інтелектуальний ґрунт, на якому можна було конструктивно протиставляти свої ідеї нігілізму панфутуристів. Неокласики, на противагу крикливій провінційності футуристів, намагалися продемонструвати досконалі зразки античної та західноєвропейської поезії (в українських перекладах), а також подавали на суд літературної аудиторії власні вірші. Організаційно ж уперше «неокласики» зійшлися в літературному об'єднанні українських письменників «Аспис» (від Асоціація письменників), утвореному наприкінці 1923 р., до якого належали кращі київські літературні сили [5, с. 9-10].

1923 р. В. Петров повертається з Барішівки до Києва. Тут молодий інтелектуал брав активну участь у літературному житті – співробітничав з низкою академічних видань та «товстими

журналами», виступав на різноманітних літературних зборах та брав участь у дискусіях [2, с. 29-35]. Особливо його цікавили зібрання київської літературно-мистецької групи «Музагет» і диспути в літературному об'єднанні українських письменників «Аспис» [38, с. 512]. Часто з'являвся він і на регулярних зборах у кабінеті професора Б. Якубського (літературознавець і літературний критик, один з основоположників соціологічного методу в українському літературознавстві, дослідник художньої форми в літературі) разом із М. Зеровим, П. Филиповичем, М. Драй-Хмарою, М. Рильським, П. Тичиною, В. Отроковським, О. Бургхардтом, Ю. Нарбутом та ін. [21, с. 143]. Саме тоді зав'язалася дружба В. Петрова з М. Рильським [12, с. 300].

Брат П. Филиповича Олександр згадував, як на одній з літературних вечірок, влаштованій неокласиками, був присутній С. Пилипенко – голова спілки селянських письменників «Плуг». Коли почалося обговорення, він узяв слово й став кидати неокласикам трафаретні обвинувачення в «несучасності», «ідеалізації минулого», «втечі від життя» тощо. Для прикладу він розкритикував вірш М. Рильського «Синя далечінь». Автор відповів, що за Шиллером «у пісні живе те, що вмерло в душі». Далі О. Филипович пише: «Після нього взяв слово В. Петров, який з властивою йому іронією почав спростовувати Пилипенкові обвинувачення неокласиків у «несучасності» і на доказ протилежного навів одну строфу із збірки «Земля і вітер»: «Коли затихнуть двері, / Коли заснуть стільці, / І ляжеш без вечері, / І втома на лиці...». Ви кажете, що неокласики несучасні. А хіба в цьому вірші Филиповича ви не відчуваєте сучасності?! – запитав він збентеженого Пилипенка під загальний сміх зали» [44, с. 149]. Подібні вечірки або засідання кафедри часто закінчувалися дружньо-творчим спілкуванням за пивом або вином. В той же час В. Петров, як і інші неокласики, цікавився французьким та російським

символізмом, привертая його увагу й досвід німецького експресіонізму (не дарма в 1925 р., поруч з М. Рильським та О. Бургардтом, він був одним з перекладачів новел німецького експресіоніста Георга Гайма [2, с. 17-18; 16, с. 28]).

Українська письменниця Д. Гуменна порівнювала київське літературне середовище 20-х рр. ХХ ст. із Запорозькою Січчю, адже йому були властиві «запорозькі риси»: «Широта, розмах, сонячність, незламність..., висока моральність..., незрада себе». Але тепер це проявлялося «не в шаблюці і в синіх, як чорне море, шароварах, а в розвою культурних українських цінностей» [9, арк. 14]. Через десятки років, на еміграції вона неодноразово згадувала Київ 1920-х рр. як «Літературну Січ», а справжніми носіями «запорозького духу» називала М. Рильського та В. Петрова [10, арк. 54].

Отже, формування В. Петрова як інтелектуала-гуманітарія відбувалося в стінах Київського університету під впливом визначних учених, що на той час викладали в закладі – В. Перетц, А. Лобода, М. Грунський, С. Маслов та ін. Саме тоді він починає цікавитись історією літератури, етнографією, фольклористикою, започатковує свої перші наукові студії. Мистецькі уподобання В. Петрова викристалізуються в дружньому колі неокласиків, на тлі літературних дискусій 1920-х рр.

Бібліографічні посилання

1. Автобіографія Петрова Віктора Платоновича / Вступне слово та примітки В. Корпусової // Слово і час. – 2002. – № 10. – С. 51-52.
2. Агеєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича / В. Агеєва. – К.: Факт, 2006. – 432 с.
3. Березовський І. Визначний дослідник / І. Березовський // Народна творчість та етнографія. – 1970. – № 6. – С. 57-62.
4. Білокінь С. Довкола таємниці / С. Білокінь // Петров В. Діячі української культури (1920-1940 рр.) – жертви більшовицького терору. – К.: Воскресіння, 1992. – С. 3-23.
5. Брюховецький В.С. Микола Зеров. Літературно-критичний нарис / В.С. Брюховецький. – К.: «Радянський письменник», 1990. – 309 с.
6. Вельфлін Г. Ренесанс и барокко / Пер. с нем. Е.Г. Лундберга / Г. Вельфлін. – СПб.: Азбука-классика, 2004. – 288 с.
7. Гороховський Є. Віктор Петров – сторінки творчої спадщини / Є. Гороховський // Хроніка 2000. – 1992. – № 2. – С. 90-98.
8. Грегуль Г.В. Українська біографічна проза першої половини ХХ ст.: жанровий аспект (за творами В. Петрова, С. Васильченка, О. Ільченка, Л. Смілянського): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Г.В. Грегуль. – К., 2005. – 18 с.
9. Гуменна Д. Щоденник, 19.III.1948-28.III.1950 // Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (ВРФТ ІЛ). – Ф. 234. – Спр. 1. – 111 арк.
10. Гуменна Д. Щоденник, 20.XII.1952-16.V.1954 // ВРФТ ІЛ. – Ф. 234. – Спр. 3. – 111 арк.
11. Диплом про закінчення В. П. Петровим Університету Св. Володимира // Українська біографістика: зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень; редкол.: В. І. Попик (відпов. ред.) та ін. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 312-313.
12. Домонтович В. Болотяна Лукроза / В. Домонтович // Київські неокласики / Упор. Віра Агеєва. – К.: Факт, 2003. – С. 271-301.
13. Загоруйко Ю. Письменник Віктор Петров / Ю. Загоруйко. – К., 1993. – 44 с.
14. Зерова С. Спогади про Миколу Зерова / С. Зерова // Київські неокласики / Упор. Віра Агеєва. – К.: Факт, 2003. – С. 83-130.
15. Зубань В.І. «Аліна і Костомаров» та «Романи Куліша» В. Петрова в контексті українського культурного життя 20-х років ХХ століття: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / В.І. Зубань. – Харків, 2003. – 19 с.
16. Клен Ю. Спогади про неокласиків / Ю. Клен // Київські неокласики / Упор. Віра Агеєва. – К.: Факт, 2003. – С. 7-64.
17. Корпусова В. Невідома сторінка біографії Віктора Петрова (Домонтовича) / В. Корпусова // Наукові праці Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського. – Вип. 14. – К., 2005. – С. 859-869.
18. Корпусова В. З архіву Віктора Петрова (Домонтовича) / В. Корпусова // Слово і час. – 2006. – № 5. – С. 73-76.
19. Корпусова В. Із останнього життєпису Віктора Платоновича Петрова (Домонтовича): «він був людиною покликання, а не визнання» / В. Корпусова // Українська біографістика: зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень; редкол.: В.І. Попик (відпов. ред.) та ін. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 340-365.
20. Косток Гр. Поет-учений // Филипович П. Література. – Нью-Йорк; Мельборн, 1971. – С. 187-209.
21. Косток Г. Зустрічі і прощання. – Кн. І / Г. Косток. – Едмонтон: КІУС, 1987. – 743 с.

22. Крупницький Б. Мої спогади про В. Петрова / Б. Крупницький // Україна (Париж). – 1953. – Ч. 9. – С. 730-737.
23. Куриленко І. А. Екзистенціалістська модель українського інтелектуального роману 20-х років ХХ століття: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук / І. А. Куриленко. – Харків, 2006. – 18 с.
24. Лист В. Петрова до С. Зерової, 28.IX.1951 р. // Центральный державный архив-музей литературы и искусств Украины (далі – ЦДАМЛМУ). – Ф. 243. – Оп. 1. – Спр. 151. – Арк. 60.
25. Лист В. Петрова до С. Зерової, 11.IX.1953 р. // ЦДАМЛМУ. – Ф. 243. – Оп. 1. – Спр. 152. – Арк. 116-117.
26. Мазуренко І. Метаморфози Віктора Петрова (В. Домонтовича): Фрагменти життя і творчості за документами доби / І. Мазуренко // Січеслав. – Вип. 2. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 88-94.
27. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К., 1999. – 447 с.
28. Перетц В.Н. Из лекций по истории древнерусской литературы / По лекциям проф. сост. студ. Ал. Б[агрий] / В.Н. Перетц. – Киев: Типо-лит. «Труд» М.В. Ельника, 1914. – 188 с.
29. Петров В.П. В этой же форме написаны прекрасные гимны (про розвиток середньовічної поезії). Без початку. Автограф, б/д // ЦДАМЛМУ. – Ф. 243. – Оп. 1. – Спр. 61. – 42 арк.
30. Петров В.П. Форма стиха в произведениях виршписцев XVI–XVII вв. Автограф, б/д // Там само. – Спр. 78. – 40 арк.
31. Петров В.П. Пушкин и его современники. Автограф, 1930-і рр. // ЦДАМЛМУ. – Ф. 243. – Оп. 1. – Спр. 84. – 141 арк.
32. Петров В.П. Російська поезія ХІХ ст. (Творчість Жуковського В.А.). Автограф, маш., 1930 р. // Там само. – Спр. 86. – 120 арк.
33. Петров В.П. Російська поезія ХІХ ст. (Творчість Батюшкова К.М., Гнедича М., Язикова М.О.). Автограф, 1930 р. // Там само. – Спр. 87. – 158 арк.
34. Петров В.П. Російська поезія ХІХ ст. (Творчість Баратинського Є.А., Рилєєва К.Ф.). Автограф, 1930 р. // Там само. – Спр. 88. – 79 арк.
35. Петров В.П. Російська поезія ХІХ ст. (Творчість Давидова Д.В., Майкова А.). Автограф, 1930 р. // Там само. – Спр. 89. – 178 арк.
36. Петров В.П. Російська поезія ХІХ ст. (Творчість Ахматової А.А., Тургенєва І.С.). Автограф, 1930 р. // Там само. – Спр. 90. – 86 арк.
37. Петров В. Микола Зеров та Ів. Франко. До історії історико-літературних взаємовідносин / В. Петров // Рідне слово. – Мюнхен; Карльсфельд, 1946. – Ч. 6. – С. 34-35.
38. Петров В. Автобіографія // Домонтович В. Проза. 3 тт. – Т. I / Ред. Юрія Шевельова / В. Петров. – Нью-Йорк: Сучасність, 1988. – С. 512.
39. Петров В. Человек которого мучила бесконечность. О мудрости Тургеневской / Підготовка тексту та коментарі Валентини Корпусової / В. Петров // Слово і час. – 2006. – № 5. – С. 68-72.
40. Петров В.П. Язык. Этнос. Фольклор. Автореферат по совокупности работ на соискание ученой степени кандидата филологических наук / В. П. Петров. – К., 1966. – 61 с.
41. Полонська-Василенко Н. Київ часів М. Зерова та П. Филиповича. Київські неокласики / Н. Полонська-Василенко [упор. Віра Агеева.]. – К.: Факт, 2003. – С. 175-194.
42. Полонська-Василенко Н. Спогади / Н. Полонська-Василенко [упор., вступна стаття та іменний покажчик В. Шевчука.]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 591 с.
43. Портнов А. Віктор Петров і його критики / А. Портнов // Історії істориків: Обличчя й образи української історіографії ХХ століття. – К.: Критика, 2011. – С. 143-181.
44. Филипович О. Спомини про брата / О. Филипович // Київські неокласики / Упор. Віра Агеева. – К.: Факт, 2003. – С. 137-160.
45. Чабан М. З роду Петрових. Матеріали до історії роду письменника В. Домонтовича (Віктора Петрова) / М. Чабан. – К.: НАУКМА, 2012. – 82 с.
46. Ульяновський В. «В пустелі мені з'явився біс», або про темну мантію Віктора Петрова / В. Ульяновський // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 1-2. – С. 178-190.
47. Ульяновський В. Віктор Петров: осягнення Сквороди / В. Ульяновський // Київська старовина. – 2001. – № 4 (340). – С. 104-109.